

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸν νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert ταχτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
 — Karl Joël ταχτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Höffman ταχτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, ταχτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero ταχτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — K. Τριανταφυλλόπουλος ταχτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — X. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Κανελλόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντίνος Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ»

1930

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΜΕΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΦΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΥΠΟ

ΙΩΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Σκοπός του μαθήματος αὐτοῦ¹⁾ είναι νὰ σᾶς ἀναπτύξω τὴν ἐννοια τῆς ἀξίας ὅπως ἐννοεῖ αὐτὴν ἡ σημερινὴ συστηματικὴ φιλοσοφία.

Πρὸς ὅμως ζητήσω νὰ σᾶς εἰσαγάγω στὸν κόσμο τῆς ἐννοίας αὐτῆς, γιὰ νὰ σᾶς εὔχολύνω στὴν κατανόησιν ἐκείνων ποὺ θὰ ἀναπτύξω, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ σᾶς δώσω μερικὲς συστηματικὲς ἔξηγήσεις.

Εἰς ὅλες τὶς ἐποχὲς τῆς ἴστορίας τοῦ πολιτισμοῦ δισάκις ἐκαλλιεργήθη καὶ ἥκμασεν ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις, ἐκεῖνὸ ποὺ ἔζητος πάντοτε νὰ ἔξηγήσῃ ἥταν ἡ ἀξία τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰ νοήματα καὶ τὶς ἀρχὲς ποὺ διέπουν τὴν συνειδητὴ τοῦ ἀνθρώπου ζωή. Αὐτὸ πιστοποιεῖται ἀπὸ τὰ ἔργα ὅλων τῶν φιλοσόφων καὶ αὐτῶν ἀκόμα τῶν προσωρατικῶν οἱ διοῖοι ἡσχολήθησαν περισσότερο μὲ τὴν φύσι παρὰ μὲ τὸν ἀνθρωπο.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἴστορικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀνθρωπίου πνεύματος πολλὲς ἐπιστῆμες ποὺ σήμερα είναι αὐτοτελεῖς ἥσαν ἄλλοτε ἥνωμένες μὲ τὴν φιλοσοφία, καὶ ἐπειδὴ τὸν περασμένο αἰῶνα ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ ἡ ψυχολογία καὶ ἐπῆρε τὸν δρόμο αὐτοτελοῦς ἐπιστήμης, γνωστῆς ὡς πειραματικῆς ψυχολογίας, γι' αὐτὸ πολλοὶ εἶδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ ἴδια ψυχολόγοι εἴπαν, δτι ἀφοῦ ἔχωρίσθηκε ἡ ψυχολογία ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ ἀπέκτησε μεθοδικὴν αὐτοτέλεια, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δὲν ἔχει πιὰ περιεχόμενο ἢ καλλίτερα ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει ἀντικείμενον ἔρευνης. Καὶ γι' αὐτὸ

¹⁾ Είναι τὸ δοκιμαστικὸ μάθημα ποὺ ἔγινε ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστήμου Θεσσαλονίκης. Ε.Υ.Π.τῆς Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἢ ἀπέρριψαν τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐντελῶς περιττὴν ἢ λέγοντες φιλοσοφία ἔννοοῦν κάποιο κρύφιον ἔργον ὅλιγων καθυστερημένων ἀνθρώπων.

Ἐκεῖνοι δὲ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας ποὺ σκέπτονται γιὰ τὴν φιλοσοφία κάπως συντηρητικῶτερα ἢ ἐκλαμβάνουν τὴν φιλοσοφία ὡς τὸ σύνολο τῶν γνώσεων τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, ὡς ἐγκυκλοπαιδείαν δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἢ θεωροῦν τὴν φιλοσοφία τόσο ἀπρόσιτην εἰς τὸ θετικὸ πνεῦμα ὥστε ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν μπόστασί της.

Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες ποὺ ἔχουν σαφῆ ἰδέα περὶ φιλοσοφίας, ἀλλὰ αὐτοὶ εἶναι πάντοτε οἱ ὅλιγοι τεροι.

Εἰς τὴν ἀρνητική των γνώμη γιὰ τὴν φιλοσοφία βοηθοῦνται οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ ἀπὸ τὴν δυσχέρεια ποὺ παρουσιάζει δικαθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως.

Ο φυσικὸς δύναται εὔχολα νὰ δρίσῃ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης του καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν δρισμὸ του προσιτὸ καὶ εἰς ἕνα μὴ εἰδικόν, διότι τὰ δύντα τὰ δποῖα ἐξετάζει, τὰ φυσικὰ φαινόμενα, προσπίπτουν, κατὰ μέγα τούλαχιστον μέρος, εἰς τὴν ἀντίληψι καὶ τὴν αἰσθησι παντὸς ἀνθρώπου.

Ο ἴστορικὸς ἐπίσης, στηριζόμενος στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν πολιτειῶν, συνάμα δὲ καὶ εἰς τὰ κείμενα καὶ τὰ μνημεῖα περασμένων χρόνων, μπορεῖ νὰ δρίσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐνεργείας καὶ νὰ εἰπῇ, διτι σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης του εἶναι νὰ ἔξαριθώσῃ κάθε γεγονὸς ποὺ φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ ἴστορικῶς προσδιωρισμένου χρόνου.

Ο ψυχολόγος τέλος, στηριζόμενος ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν φυσιολογία, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν ἐσωτερικὴ πεῖρα ποὺ ἔχουν οἱ ἀνθρώποι περὶ τοῦ ψυχικοῦ των βίου, μπορεῖ καὶ αὐτὸς νὰ δρίσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπιστήμης του καὶ νὰ εἰπῇ διτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ ἔρευνῃ τὴν γένεσι, τὴν σχέσι καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

Μόνον ὁ φιλόσοφος δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθῇ εἰς τόσο χειροπιαστὰ πράγματα καὶ νὰ εἰπῇ ἵδον τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεων μου, ἵδον τὸ θέμα ποὺ προσπαθῶ νὰ κατανοήσω. Ή δυσχέρεια δε αὐτὴ προέρχεται ἐκ τοῦ διτι τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως

δὲν εὔρισκεται εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον, διότι πράγματι μὲν τὴν ἔρευνα
ὅλου τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καταγίνονται οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας δὲν ἀνήκει στὸν
ὑλικὸν κόσμον, γι' αὐτὸν καὶ κάθε δρισμός του, θὰ εἶναι γιὰ τὸν ἀφι-
λεσσόφητο ἄνθρωπο ἀφηρημένος, δηλαδὴ δὲν θὰ ἔχῃ περιεχόμενο.
Γι' αὐτὸν δὲ καλλίτερος τρόπος νὰ καταλάβῃ κανεὶς ποιὸς εἶναι τὸ
ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι δὲ δρισμός του, οὔτε πάλι τὰ
διάφορα ἔγχειρίδια φιλοσοφίας, ἀλλὰ ἡ κατανόησις μιᾶς σειρᾶς φιλο-
σοφικῶν σκέψεων ἢ ἐνὸς φιλοσοφικοῦ ἔργου. Μόνον δταν ἐκτελέσῃ
κανεὶς μέσα του τὴν σειρὰ τῶν σκέψεων, δταν κάνῃ δηλαδὴ τὴν δια-
νοητικὴ ἔκείνη διαδρομὴ ποὺ ἔκαμε δὲ φιλόσοφος, μόνον τότε μπορεῖ
νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν δρισμὸ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ σειρὰ αὐτὴ τῶν
σκέψεων ἀν καὶ μπορῇ νὰ περιορίζεται μονάχα σὲ μία φιλοσοφικὴ
ἔννοια, ἐν τούτοις ἀνοίγει δλόκληρο τὸν δρίζοντα τῆς φιλοσοφικῆς
σκέψεως καὶ ὑποδεικνύει δλόκληρο τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας.

Ἄπὸ τὴν σειρὰ λοιπὸν τῶν σκέψεων ποὺ θὰ κάνω, προκειμένου
νὰ καθορίσω τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας, θὰ ἐννοήσετε πολὺ καλλίτερα
ποιὸς εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας παρὰ ἀν σᾶς ἔδιδα δποιον-
δήποτε γενικὸν δρισμό, γιατὶ δὲ μὲν δρισμὸς θὰ ἥταν ἀφηρημένος,
ἢ δὲ σειρὰ τῶν σκέψεων θὰ εἶναι συγκεκριμένη.

Οταν βλέπω κάτι ἐκτελῶ μέσα μου μιὰ ψυχικὴ λειτουργία, κάθε
φορὰ δὲ ποὺ ξαναβλέπω τὸ ἕδιο πρᾶγμα ἐκτελῶ μέσα μου μία νέα
ψυχικὴ λειτουργία. Οταν δμως κάμω μία κρίσι γιὰ τὸ πρᾶγμα ποὺ
βλέπω καὶ εἰπὼ δτι αὐτὸ ποὺ βλέπω εἶναι πραγματικό, τότε ἔχω ἔνα
τρίτο στοιχεῖο ποὺ δὲν ὑπῆρχε προηγουμένως δταν εἶχα ἀπλῶς τὴν
αἴσθησι τοῦ πράγματος τὸ δποίον τώρα ἔκρινα. Ἐφ' δσον π. χ.
βλέπω ἀπλῶς τὸ χαρτὶ αὐτὸ ἐπὶ τοῦ δποίου γράφω ἔχω μόνον τὴν
ἀντίληψι τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, ἐκτελεῖται δηλαδὴ στὴν ψυχή μου
μιὰ λειτουργία ἢ δποία ἐπαναλαμβάνεται δσάκις τὸ ξαναβλέπω αὐτὸ
θὰ εἰπῇ ἔχω στὴν αἴσθησι τοῦ ἀντικειμένου. Οταν τώρα εἰπὼ δτι
τὸ χαρτὶ αὐτὸ ποὺ βλέπω καὶ ἐπάνω εἰς τὸ δποίον γράφω εἶναι
πραγματικό, τότε κάνω μιὰ κρίσι τὴν δποίαν βεβαίως συμμερίζεσθε
καὶ σεῖς καὶ δποιος δήποτε ἄλλος ποὺ ἥθελε τυχὸν ἔρωτηθῇ ἀν εἶχαί
πραγματικὸ τὸ χαρτὶ αὐτό. Ολοι θὰ ἀναγνωρίσετε τὴν κρίσιν αὐ-

τὴν ὡς ἀληθινὴ καὶ αὐτὸ τὸ κάνετε ἔκτελοῦντες μέσα σας μιὰ διανοητικὴ ἐνέργεια, μιὰ διανοητικὴ λειτουργία. Ἐπίσης ὅλοι μπορεῖτε νὰ διατυπώσετε τὴν κρίσι αὐτὴ γραμματικῶς καὶ νὰ τὴν γράψετε, καὶ ἂν μάλιστα γνωρίζετε μιὰ ξένη γλῶσσα μπορεῖτε τὴν ἕδια κρίσι νὰ τὴν διατυπώσετε καὶ στὴν ξένην αὐτὴ γλῶσσα, χωρὶς ἥ κρίσι νὰ χάσῃ τὴν σημασία της, τὴν λογική της ἀξία.

Τὶ παρατηροῦμεν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀπλῆν αὐτὴ σκέψι ποὺ ἔκαναμε; Ὡτὶ ἥ σημασία τῆς κρίσεως, τὸ περιεχόμενο τῆς κρίσεως, ἀπὸ δροιονδήποτε καὶ ἀπὸ ὅσους δήποτε καὶ ἂν ἐννοεῖται μένει πάντοτε τὸ ἕδιο, ἐνῷ ἥ διανοητικὴ λειτουργία ποὺ καταβάλλει ὁ καθένας, ὅταν ἐννοῇ τὴν κρίσιν αὐτή, εἶναι διαφορετικὴ εἰς τὸν καθένα, εἶναι δική του. Μόνον τὸ περιεχόμενο τῆς κρίσεως εἶναι κτῆμα ὅλων.

Συνάμα παρατηροῦμεν ὅτι ὅχι μόνον εἶναι διαφορετικὴ εἰς τὸν καθέναν ἥ διανοητικὴ λειτουργία, ἀλλὰ κάθε φορὰ ποὺ σκέπτεται ὁ ἕδιος ἄνθρωπος τὴν κρίσιν αὐτὴν καταβάλλει μιὰ νέα διανοητικὴ λειτουργία, διὰ νὰ τὴν καταλάβῃ, δηλαδὴ βλέπομεν ὅτι ἥ διανοητικὴ λειτουργία εἶναι φθαρτή, εἶναι παροδική, ἀρχίζει δηλαδὴ εἰς ἓνα ὠρισμένο σημεῖον τοῦ χρόνου καὶ τελειώνει εἰς ἓνα ἄλλο ἐπίσης ὠρισμένο χρονικὸ σημεῖο, ἐνῷ τὸ περιεχόμενο, ἥ ούσια, ἥ λογικὴ σημασία τῆς κρίσεως μένει πάντοτε ἥ ἕδια. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ διανοητικὴ λειτουργία ἥ δποία παρέρχεται, φθείρεται ἐπίσης μὲ τὸ καιρὸ καὶ τὸ χαρτὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ δποίου ὅμιλῶ, καὶ μπορεῖ νὰ φθαρῇ τόσο ὕστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ πιά· τότε κάνω ἄλλη κρίσι καὶ λέγω τὸ χαρτὶ ἐκεῖνο περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ δποίου ὅμιλοῦσα δὲν ὑπάρχει πιά· αὐτὸ εἶναι μιὰ νέα κρίσις καὶ μάλιστα ἀντίθετη πρὸς τὴν προηγούμενη. Καὶ ἂν σεῖς σκεφθῆτε τὴν γέαν αὐτὴ κρίσι θὰ ἔκτελέσετε μιὰ νέα διανοητικὴ ἐνέργεια μέσα σας, γιὰ νὰ καταλάβετε τὴν σημασία τῆς γέας αὐτῆς κρίσεως. "Ωστε τὸ πρᾶγμα περὶ τοῦ δποίου ὅμιλῶ στὶς δύο αὐτὲς κρίσεις, καθὼς καὶ ἥ διανοητικὴ ἐνέργεια, μὲ τὴν δποίαν κρίνω τὸ πρᾶγμα, καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶναι μὲν διάφορα, ἀλλὰ ἔχουν τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ νὰ εἶναι φθαρτά, καὶ τὸ μὲν πρῶτο, δηλαδὴ τὸ πρᾶγμα, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει κατέχει ὠρισμένην ἔκτασι τοῦ χώρου καὶ διαρκεῖ ὠρισμένο χρονικὸ

διάστημα, ή δὲ διανοητική ἐνέργεια διαρκεῖ ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα, χωρὶς νὰ κατέχῃ χῶρο.

"Αν ὑποθέσωμε τώρα ὅτι καὶ ἔγὼ ὁ ὄποιος ὅμιλῶ καὶ σεῖς οἱ ὄποιοι ἀκοῦτε πρὸς στιγμὴν δὲν ὑπῆρχαμε πλέον, καὶ ἀφίναμε τὶς δύο αὐτὲς κρίσεις γραμμένες κάπου, δηλαδὴ τὴν πρώτην ποὺ λέγει ὅτι αὐτὸ τὸ χαρτὶ ἐπὶ τοῦ ὄποιου γράφοι εἶναι πραγματικό, καὶ τὴν δεύτερην ἡ ὄποια λέει, ὅτι τὸ χαρτὶ ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὄποιου ἔγραψα δὲν ὑπάρχει πιά, καὶ ἀν ὑποθέσωμε ἀκόμη ὅτι ἥρχοντο ἄλλοι ἄνθρωποι οἵ ὄποιοι δὲν εἶδαν ποτὲ τὸ χαρτὶ αὐτό, οὔτε θὰ μπορέσουν νὰ τὸ ίδοῦν, καὶ διαβάσουν τὶς δύο αὐτὲς κρίσεις, ἀμέσως θὰ καταλάβουν ἐκεῖνο ποὺ καταλαβαίναμε κι' ἐμεῖς δηλ. πρῶτα τὴν πραγματικότητα καὶ δεύτερα τὴν ἀνυπαρξία τοῦ χαρτιοῦ. Δηλαδὴ παρατηροῦμε ὅτι τὸ νόημα, τὸ περιεχόμενο, ποὺ εἶχαν οἱ δύο αὐτὲς κρίσεις γιὰ μᾶς δὲν φθείρεται ἀπὸ τὸν χρόνο, ἀλλὰ ἔξακολουθεῖ νὰ ἴσχυῃ γιὰ ὅλους. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ περιεχόμενο τῶν κρίσεων αὐτῶν δὲν ἔχει τὸν ἴδιο χαρακτῆρα, οὔτε τὴν ἴδια οὐσία μὲ τὰ ἄλλα δύο, δηλαδὴ μὲ τὸ πρᾶγμα τὸ αἰσθητό, καὶ μὲ τὴν πράξη τὴν διανοητικὴ ποὺ ἔκτελῶ γιὰ νὰ καταλάβω ἢ γιὰ νὰ αἰσθανθῶ τὸ πρᾶγμα. "Ωστε μποροῦμε νὰ βγάλωμε τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχομε ἀντικείμενα φθαρτά, τὰ ὄποια αἰσθανόμεθα καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ ὑπάρχοντα μέσα στὸν χῶρο καὶ στὸν χρόνο, καὶ ἔχομε ὅντα ἀφθαρτα ποὺ ἐπιζοῦν τοῦ χρόνου. Τὰ ὅντα αὐτὰ συνήθως τὰ ὀνομάζομε στὴν συστηματικὴ φιλοσοφία νοητὰ (διότι τὰ ἐννοοῦμε καὶ δὲν τὰ αἰσθανόμεθα) ἢ ἴδεατά, διότι δὲν εἶναι πραγματικά, δπως τὰ δύο ἄλλα ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸν χῶρο καὶ στὸν χρόνο.

"Αν σᾶς ἔρωτήσω τώρα ποῖα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ εἴδη τοῦ ὕντος, ἂς ποῦμε τὰ πραγματικὰ ἢ τὰ ἴδεατὰ ἔχουν ἀξία ἀντικειμενική, ἀμέσως, ἀν ἐκαταλάβατε ἐκεῖνα ποὺ εἴπαμε προηγουμένως, θὰ μοῦ εἰπῆτε τὰ ἴδεατά, διότι αὐτὰ δὲν φθείρονται. Γιὰ νὰ σᾶς εύκολύνω στὴν κατανόησι τῆς ἀναλύσεως αὐτῆς σᾶς δίνω καὶ ἔνα ἄλλο παράδειγμα περισσότερο παραστατικό. 'Υποθέσατε ὅτι εἶχατε νὰ διαβάσετε ὅλοι σας μιὰ ὠρισμένη ἴστορία γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου καὶ ὅτι τὴν ἐδιαβάζατε ὅλοι σας. Γιὰ νὰ ἐννοήσετε τὸ περιεχόμενο τῆς ἴστορίας αὐτῆς θὰ ἔπειπε ὁ καθένας σας νὰ καταβάλῃ μιὰ

διανοητική ἔργασία, θὰ ἐκτελούσατε δὲ μέσα σας τόσες διανοητικές ἐνέργειες ὅσες καὶ κρίσεις εἶχε ἡ ἴστορία αὐτή, καὶ οἱ ἐνέργειες αὐτές θὰ ἦταν εἰς τὸν καθένα ἀπὸ σᾶς διαφορετικές, προσωπικές, ἐνῷ τὸ διανοητικὸ περιεχόμενο τῆς ἴστορίας αὐτῆς θὰ ἦταν γιὰ ὅλους σας τὸ ὕδιο. Δηλαδὴ τὸ διανοητικὸ περιεχόμενο ἔχει μονιμότητα καὶ ἀντικειμενικότητα καὶ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν οὐσία μὲ τὰ ἴστορικὰ πράγματα ἢ μὲ τέσσερας διανοητικές ἐνέργειες ποὺ ἔκαμε ὁ ἴστορικὸς γιὰ νὰ φθάσῃ στὸ περιεχόμενο καὶ ποὺ κάνετε καὶ σεῖς γιὰ νὰ καταλάβετε ἐκεῖνο ποὺ πρῶτος αὐτὸς ἐσκέφθη ὅταν ἔκρινε τὰ ἴστορικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδροῦ ως πρὸς τὴν σχέσι των πρὸς ἄλλα καὶ ὡς πρὸς τὴν σημασία ποὺ ἔγκλείουν. Ἡ σημασία δὲ αὐτὴ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν ἴστορικὸ καθὼς καὶ οἵονδήποτε ἄλλον ποὺ ἔννοεῖ ἢ σκέπτεται τῆς ἴστορικὲς αὐτὲς κρίσεις.

Καὶ εἰς τὸ πρῶτο παράδειγμα καὶ εἰς τὸ δεύτερο, ἐφ' ὃσον τὰ θεωρήσωμε φιλοσοφικῶς, πρόκειται γιὰ τὸ ὕδιο πρᾶγμα· παρατηροῦμε δηλαδὴ ὅτι ὁ νοῦς μας κρίνει τὰ πράγματα καὶ προσδίδει εἰς αὐτὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πραγματικότητος, διότι καὶ τὸ χαρτὶ τὸ κρίνει ως πραγματικὸ καὶ τὰ ἴστορικὰ γεγονότα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ζωὴ τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδροῦ. [Δηλαδὴ βλέπομε ὅτι τὰ πράγματα εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα]. Ἐν μάλιστα ὁ ἴστορικὸς τὸν δποίον ὑποθέσαμε ὅτι θὰ ἐδιαβάζατε κάνει καὶ γενικώτερες κρίσεις γιὰ τὴν σημασία τῆς προσωπικότητος τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδροῦ δηλαδὴ γιὰ τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον του, τότε καταλαβαίνετε ἀμέσως ὅλοι σας ὅτι μὲ τὴν κρίσιν αὐτὴν ἐκτιμᾶτε τὴν ἀξία τοῦ προσώπου καὶ τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς του ἐν σχέσει μὲ τὴν ἴστορία τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐρωτῶ πῶς μπορῶ νὰ κρίνω τὴν πραγματικότητα ἐνὸς γεγονότος καὶ πῶς μπορῶ νὰ κρίνω τὴν σημασία μιᾶς προσωπικότητος γιὰ τὴν ἴστορία τοῦ πολιτισμοῦ; Τὴν πρῶτη φορά, ὅταν δηλαδὴ κρίνω κάτι ως πραγματικό, εἶναι φανερὸν ὅτι πρέπει νὰ ἔχω μιὰ λογικὴ ἀρχή, μιὰ λογικὴ μορφή, εἰς τὴν δποίαν νὰ στηριχθῶ γιὰ νὰ δρίσω κάτι ως πραγματικό, τὴν δεύτερη φορά, ὅταν δηλαδὴ εἰπῶ ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδροῦ ἔχει σπουδαιότητα γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, πρέπει πάλιν νὰ ἔχω στὸ νοῦ μου

κάποια κριτήρια γιὰ νὰ μπορέσω νὰ τὸ εἰπῶ αὐτό, καὶ τὰ κριτήρια αὐτὰ θὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρώπου· τητος γενικῶς. Γιὰ νὰ κάμω τὴν πρώτη κρίσι, ἡ ὅποια, καθὼς εἴδαμε, ἔχει μιὰ μονιμότητα καὶ ἐπιζῆ τοῦ χρόνου, πρέπει νάχω στὸ νοῦ μου μιὰ λογικὴ μορφή, ἀπὸ τὴν ὅποιαν νὰ πηγάζῃ ἡ μονιμότης τῆς κρίσεως. Ἡ λογικὴ αὐτὴ ἀρχὴ πρέπει νάχῃ σταθερότητα, νὰ εἶναι δηλαδὴ ἀθραυστή ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν χρονικότητα. Τὴν λογικὴν αὐτὴν ἀρχή, ποὺ εἶναι ἴδεατή καὶ ποὺ διέπει τὸν νοῦν μας εἰς τὰς κρίσεις του τὴν ὀνομαζόμενον τόμο τῆς πραγματικότητος. Γιὰ νὰ κάμω τὴν δεύτερη κρίσι σχετικὰ μὲ τὴν σπουδαιότητα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἴστορικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρώποτητος, ἔχω στὸ νοῦ μου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἴστορικὰ μέτρα, δηλαδὴ ἀρχές, στὶς ὅποιες ὑπάγεται ὅλη ἡ ἀνθρωπίνη ἴστορία.

Γιὰ νὰ σᾶς ἀπλοποιήσω ἀκόμα τὸ πρᾶγμα παίρνω μιὰ στοιχειωδέστερη κρίσι καὶ τὴν ἀναλύω, τὸ δὲ συμπέρασμα ποὺ θὰ βγάλω γιὰ τὴν κρίσι αὐτὴ θὰ λεχύνη κατ' ἀνάγκην καὶ γιὰ ὅλες τῆς ἄλλες κρίσεις. Παίρνω τὸν ἀριθμὸν ἕνα μὲ τὸν ὅποιον χαρακτηρίζω ἐναλλάξ διάφορα πράγματα καὶ τὸν ὅποιον εὑρίσκω εἰς ὅλες τῆς κρίσεις γιὰ κάθε πρᾶγμα ποὺ μπορῇ νὰ χαρακτηρισθῇ ὥς ἕνα.

Τὸ ἕνα μπορῶ νὰ τὸ προσδώσω εἰς κάθε ἀντικείμενο, μὲ τὸ ἕνα μπορῶ νὰ κρίνω κάθε ἀντικείμενο. Τί εἶναι ὅμως τὸ ἕνα αὐτὸ ποὺ ἀπαντᾷ εἰς ὅλες τῆς κρίσεις; Εἶναι κατὰ τὴν οὐσία του ὅμοιο μὲ τὰ ὄλικὰ ἀντικείμενα ποὺ τὰ κρίνω καὶ λέγω ὅτι ἐπιδέχονται τὴν μορφὴ τοῦ ἑνός; ἢ εἶναι μία διανοητικὴ ἐνέργεια ἡ ὅποια παρέρχεται ὅπως ἕνα αἴσθημα ἢ μία ἐπιθυμία; "Αν ἦταν τὸ πρῶτο, δηλαδὴ ἂν τὸ ἕνα εἶχε τὴν αὐτὴν αἰτία μὲ τὰ πράγματα, δὲν θὰ μποροῦσε νάχῃ κῦρος γιὰ δλα τὰ πράγματα καὶ θάπρεπε γιὰ κάθε πρᾶγμα νάχω καὶ ἕνα ἴδιαίτερο ἕνα, ἐνῷ ἐμεῖς ἔχομε μόνον μία ἔννοια τοῦ ἑνός. ἂν ἦταν τὸ δεύτερο, ἂν δηλαδὴ ἦταν μία διανοητικὴ ἐνέργεια τότε θὰ ἐπρεπε ἐπίσης κάθε φορὰ ποὺ θὰ είχα μία νέα διανοητικὴ ἐνέργεια νάχω καὶ μία νέα ἔννοια τοῦ ἑνὸς καὶ ἐπειδὴ εἰς κάθε ἀνθρώπον ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια εἶναι διαφορετική, δηλαδὴ προσωπική, θὰ ἐπρεπε νάχῃ καὶ κάθε ἀνθρώπος διάφορη ἔννοια τοῦ ἑνός, δπότε δὲν θὰ

ύπηρχε συνεννόησις μεταξύ μας, διότι άλλο όταν εἶναι καὶ άλλο ότι εἶναι καὶ άλλος. Ὁ αὐτὸς συλλογισμὸς μᾶς δείχνει ότι τὸ εἶναι, ἢ εἴναια τοῦ ενός, εἶναι κάτι διάφορο ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τὴν διανοητικὴν ἐνέργεια ποὺ ἐκτελῶ γιὰ νὰ συλλάβω τὸ εἶναι. Ὡστε τὸ εἶναι εἶναι εἴναια μὲ τὴν ὅποια κρίνω κάθε τι. Καθὼς παρατηρεῖτε λοιπὸν ἢ εἴναια τοῦ ενὸς εἶναι ἐκεῖνο ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον στηρίζομαι γιὰ νὰ εἰπῶ ότι κάτι εἶναι εἶναι εἶναι. Συνεπῶς τὸ κάτι αὐτὸν εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν εἴναια τοῦ ενός. Ἡ διάνοια όταν κρίνῃ τὸ κάτι αὐτὸν π. χ. αὐτὸν τὸ τραπέζι προσδίδει εἰς αὐτὸν τὴν εἴναια τοῦ ενὸς ἢ τὸ ἐκτιμῆ ὡς εἶναι. Ὡστε τότε μονάχα σκέπτομαι κάτι λογικῶς, τότε μονάχα εἶναι αἰσθητὸ περιεχόμενο γίνεται ἀντικείμενο λογικό, όταν τὸ σκεφθῶ ἢ τὸ χαρακτηρίσω ὡς εἶναι, όταν τοῦ προσδώσω τὴν μορφὴ τοῦ ενός πρὸιν τὸ κρίνω δὲν εἶναι εἶναι, δὲν εἶχῃ καμμία σχέσι μὲ τὸ εἶναι.

Τὸ ὕδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν μορφὴ τῆς πραγματικότητος. Ἡ πραγματικότης δηλαδὴ δὲν εἶναι πρᾶγμα, ἀλλὰ μία λογικὴ ἀρχὴ μὲ τὴν ὅποιαν κρίνομε τὰ πράγματα. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν ἀνήκουν τὰ κριτήρια ἐκεῖνα ποὺ χρειάζομαι γιὰ νὰ κρίνω τὴν σπουδαιότητα ποὺ εἶχε τὸ πρόσωπο τοὺ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ κριτήρια αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ γενικὲς ἀρχές, γενικὲς ἀξίες. Παρατηροῦμε λοιπὸν ότι γιὰ νὰ κρίνομε κάτι χρησιμοποιοῦμε λογικὲς ἀρχές, δπως εἶναι ἢ λογικὴ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος, ἢ ὅποια ἴσχυει γιὰ κάθε ἀντικείμενο καὶ ἢ ὅποια δὲν εἶχει τὴν ὕδια οὐσία μὲ τὰ πράγματα ποὺ κρίνομε· ἐνῶ δηλαδὴ ἐκεῖνα εἶναι αἰσθητὰ καὶ ἐμπειρικά, ἢ λογικὴ ἀρχὴ εἶναι ἰδεατή, νοητή.

Τὴς ἀρχὲς αὐτὲς μὲ τὴς ὅποιες κρίνομε τὰ ὄντα καὶ τὰ γεγονότα τὴς ὀνομάζει ἢ συστηματικὴ φιλοσοφία ἀξίες καὶ ἀν μὲν οἱ ἀρχὲς εἶναι λογικές, δπως εἶναι ἢ ἀρχὴ τοῦ ενὸς καὶ ἢ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος, τότε ἔχομε ἀξίες λογικές, ἀν εἶναι ἡθικές, δπως εἶναι οἱ ἀρχές, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅποιων όταν κρίνωμε τὴν σπουδαιότητα τοῦ προσώπου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν ἡθική, τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, τότε ἔχομε ἀξίες ἡθικές, ἀν δὲ τὰ κριτήρια

είναι καλλιτεχνικά, όπως όταν κρίνωμε ἔνα δρᾶμα, τότε εύρισκόμεθα πρὸ ἀξιῶν καλλιτεχνικοῦ περιεχομένου.

Γνώρισμα λοιπὸν τῆς ἀξίας είναι νὰ ίσχυῃ καὶ νὰ μὴν ἔγῃ τὴν αὐτὴν οὐσία οὔτε μὲ τὰ ἀντικείμενα τὰ δποῖα κρίνομε μὲ τὴν ἀξία, οὔτε πάλι μὲ τὴ διανοητικὴ ἐνέργεια τῆς κρίσεώς μας. Αὐτὸ τὸ τονίζω ἴδιαιτέως γιατὶ πολλοὶ συγχέουν τὴν ἀξία μὲ τὴν πρᾶξι τῆς ἐκτιμήσεως, συγχέουν π. χ. τὴν ἀπλῆ ζωὴ, όπως διαρρέει αὐτὴ βιολογικῶς καὶ είναι ἴδια στὸν ἀνθρώπο καὶ στὸ ζωϊκὸ βασίλειο, μὲ τὴν ἀξία τῆς καὶ δὲν ἔννοοῦν ὅτι όταν κρίνουν τὴν ζωὴ ὡς πρὸς τὴν ἀξία τῆς κάνουν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τοῦ νὰ ζοῦν ἀπλῶς, στέκονται δηλαδὴ ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ἀπλῆ διαρροὴ τῆς ζωῆς, αὐτὸ δὲ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι στηρίζονται σὲ ἀξίες ποὺ διέπουν τὴν ζωὴ ἄλλὰ καὶ οἱ ὅποιες, όταν τῆς μεταχειρισθῶ ὡς κριτήρια, ίσχύουν ὡς ἀντικειμενικὲς μορφές.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ γενικὲς αὐτὲς μορφὲς εἴτε λογικές, εἴτε ἡθικές, εἴτε καλλιτεχνικὲς ὑπάρχουν, δηλαδὴ διέπουν κάθε κρίσι λογική, κάθε πρᾶξι ἡθικὴ καὶ κάθε ἐκτέλεσι καλλιτεχνική, γι' αὐτὸ στὴν συστηματικὴ φιλοσοφία, ἄλλὰ καὶ στὴν καθημερινὴ ἀκόμα ζωὴ, λέμε ὅτι ἡ λογικὴ κρίνει, ἡ ἡθικὴ πρᾶξις καθὼς καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεση ἔχουν ἀξία. Ἡ ἀλήθεια μιᾶς ἐπιστημονικῆς κρίσεως ἔχει ἀξίαν, ίσχύει, γι' αὐτὸ ὅλα τὰ λογικὰ όντα τὴν ἀναγνωρίζουν ἡ μᾶλλον είναι ὑποχρεωμένα νὰ τὴν ἀναγνωρίσουν. Ἡ ἀλήθεια δηλαδὴ τῆς ἐπιστημονικῆς κρίσεως ἔχει ἀντικειμενικότητα ἡ κῦρος ἀπρόσωπον.

Ἡ ἀξία δὲ είναι ἕκεīνο ποὺ μᾶς ἔνδιαφέρει πάντοτε στὴν ζωὴν εἴτε ἐπιστημονικῶς σκεπτόμεθα, εἴτε ἡθικῶς πράττομε, εἴτε καλλιτεχνικῶς αἰσθανόμεθα· ὅλη μας ἡ ζωὴ καὶ στὴς μικρότερές της ἐκδηλώσεις κινεῖται καὶ ὁνθμίζεται μὲ ἀξίες. Ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν, ἀν καὶ είναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ὑλικὸ κόσμο, ἐν τούτοις ποτὲ δὲν είναι κάτι χωριστὸ ἀπ' αὐτὸν ἄλλὰ είναι στενότατα συνυφασμένος μὲ τὴν πραγματικὴ ζωὴ. Οἱ ἀξίες δὲν εύρισκονται δηλαδὴ εἰς ἀπροσδιόριστη καὶ ἀνέφικτη ἀπόστασι ἀπὸ τὴν ζωὴ, οὔτε εἰς κανένα μυστηριῶδες ὑπερπέραν, ἄλλὰ είναι τὰ κίνητρα τῆς ζωῆς.

Δὲν μποροῦμε νὰ ζήσωμε χωρὶς ἀξίες, δηλαδὴ καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ νόησις καθὼς καὶ ἡ αἰσθητικὴ μας ἐνέργεια διέπονται καὶ

ἔνθυμίζονται ἀπὸ ἀξίες, ἀδιάφορο ὃν δὲν εἶναι εἰς ὅλους ἔξι τούς συνειδητοποιημένες. Κάτι ποὺ δὲν ἔχει καμμιὰ ἀξία, κάτι ποὺ ὑπάρχει ἀπλῶς, χωρὶς νὰ εἶναι φορεὺς μιᾶς ἀξίας, τὸ ἀντικρύζομε μὲ ἀδιαφορία, περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὸ νὰ τὸ πιστοποιήσωμε ὡς ὑπάρχον, νὰ καθορίσωμε τὴν πραγματικότητά του. "Εχομε μόνον τὴν παράστασί του ἀπλῶς, δηλαδὴ εἶναι καὶ αὐτὸ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεώς μας, χωρὶς νὰ θέλωμε ἥ νὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ ὑπηρετήσωμε, ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς ἀξίες.

"Οταν δηλαδὴ βλέπω ἀπλῶς τὸ χαρτὶ ἐπὶ τοῦ ὅποίου γράφω τότε, ὃν καὶ τὸ χαρτὶ ἀποτελεῖ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεώς μου, δὲν ἔχω ἐν τούτοις κανένα ἴδιαιτερο ἐνδιαφέρον γι' αὐτό, ἐνῶ ὅταν διαβάζω τὴν κρίσι ποὺ ἔχω γράψει ἐπάνω στὸ χαρτὶ ἀμέσως κινεῖται τὸ ἐνδιαφέρον μου, διότι ἥ κρίσις αὐτὴ εἶναι μία ἀξία καὶ ὡς ἀξία προσφέρεται στὴν συνείδησί μου, ὡς ἀξία δὲ τὴν ἀνακοινώνω καὶ σὲ σᾶς. "Αν μάλιστα προσέξω καλὰ παρατηρῶ ὅτι ἀπὸ τὴν κρίσιν αὐτὴ προχωρῶ καὶ εἰς ἄλλες καὶ γενικῶς ἐνδιαφέρομαι γιὰ τὴν συγχεια καθὼς καὶ γιὰ τὰ προηγούμενα.

"Η διαφορὰ ποὺ χαρακτηρίζει λοιπὸν κάτι τὸ ὅποιον ἔχει ἥ εἶναι ἀξία ἀπὸ κάτι ποὺ εἶναι μονάχα πραγματικὸ καὶ ποὺ προσπίπτει στὴν συνείδησί μας, χωρὶς νὰ μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι θεμελιώδης καὶ τὴν καταλαβαίνομε εύθὺς ὡς προσέξομε. Καὶ πράγματι δὲν θὰ μπορούσαμε διαφορετικὰ νὰ καταλάβωμε γιατὶ ὑπάρχει ἕνα ἴδιαιτερον ἀντίκρυναμα τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ζωῆς, ποὺ μᾶς παίρνει δὴ μας τὴν δύναμι καὶ μᾶς ἀπορροφάει δὴ μας τὴν προσωπικότητα, δέν θὰ μπορούπαμε λέγω νὰ ἐννοήσωμε γιατὶ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ἥ μιὰ ἡθικὴ πρᾶξις ἥ ἕνα καλλιτέχνημα μᾶς τραβάει καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει τόσον δῆλοι μας ξέρομε, ὃν αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἔταν ἀξίες, ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἀπλῆς ζωῆς. "Οποιος καταλάβει αὐτὴν τὴν διαφορὰ ποὺ χωρίζει οὐσιαστικὰ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι μονάχα πραγματικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀξιο ἥ ἀξιόλογο, δὲν μπορεῖ ποτὲ πιὰ νὰ παραγγωρίσῃ τὴν θεμελιώδη αὐτὴν ἀλήθεια. 'Ἐκεῖνο δὲ ποὺ μονάχα ὑπάρχει, ποὺ εἶναι μόνον πραγματικό, ἔχει κάτι τὸ κοινό, εἶναι δηλαδὴ ὅμοιόμορφο, ἔχει στὸ βάθος μιὰ ὅμοιογένεια, ποὺ τὸ καθιστᾶ ἀκριβῶς ἀδιάφορο, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἀξία παρου-

σιάζει πάντοτε ίδιαιτερο χαρακτήρα καὶ μᾶς κινεῖ ἔνα ίδιαιτερο ἐνδιαφέρον. Ἡ ἀξία εἶναι δηλαδὴ κάτι μοναδικό. Βεβαίως ὑπάρχει μία σχέσις μεταξὺ ἐκείνου ποὺ εἶναι μονάχα πραγματικὸ καὶ ἐκείνου ποὺ ἔχει ἀξία, ἀλλὰ ἐννοιολογικῶς εἶναι δύο διάφορα πράγματα. Ἡ ἀλήθεια π. χ. μιᾶς ἐπιστημονικῆς κρίσεως, ἃς εἰπὼ τῆς κρίσεως ὅτι δλα τὰ ζῶα εἶναι θνητά, ἀν καὶ εἶναι συνυφασμένη μὲ κάτι πραγματικό, ὅπως εἶναι τὰ ζῶα περὶ τῶν ὅποιων δμιλεῖ, καθὼς καὶ οἱ λέξεις μὲ τὴς ὅποιες τὴν διατυπώνω, ἐν τόύτοις εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τὴς λέξεις, δηλαδὴ εἶναι ίδεατὴ καὶ λογία. Άλλὰ θὰ μὲ ἐρωτήσετε, πῶς μποροῦμε ἐμεῖς στὴν ζωὴ ἡ ὅποια εἶναι τόσο σύνθετη καὶ ἡ ὅποια καθὼς λέγεις καὶ σὺ εἶναι συνυφασμένη μὲ ἀξίες, νὰ διακρίνωμεν ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἀξία ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶναι ἡ δὲν ἔχει ἀξία; Ὅπαρχει κριτήριο τὸ ὅποιον νὰ μᾶς βοηθῇ εἰς τὸ νὰ κρίνωμε ποῖα δντα εἶναι μονάχα πραγματικὰ καὶ ποῖα δντα ἀνήκουν στὴν σφαιρὰ τῶν ἀξιῶν; Τὸ κριτήριον αὐτὸ διάρχει. Εἶναι δὲ ἔνα λογικὸν μέσον καὶ συνεπῶς μᾶς δίδει βεβαιότητα περὶ τῆς ἀκριβείας του. Τὸ κριτήριον αὐτὸ εἶναι ἡ ἀργησις. Ὅταν συνδέσω τὴν ἀρνησι μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας ἀμέσως φανερώνεται ἡ διαφορὰ τὴν ὅποιαν ἔχει ἡ ἔννοια αὐτὴ ἀπὸ ἔνα πρᾶγμα τὸ ὅποιον μονάχα ὑπάρχει χωρὶς νάχῃ ἀξία. Καὶ ἔξηγῶ τί ἔννοω. Ὅταν π. χ. εἰπὼ ὅτι κάτι δὲν ὑπάρχει ἔννοω μὲ τὴν κρίσιν αὐτήν, ἀν τὴν πάρω μοναχή της καὶ δὲν τὴν συνδέσω μὲ ἄλλες κρίσεις ὅτι αὐτὸ τὸ κάτι δὲν εἶναι πραγματικό, δὲν ἔχει δηλαδὴ ὑπόστασι καὶ πραγματικότητα· ἡ ὅταν εἰπὼ ὅτι κάτι ποὺ ὑπῆρχε πρὸν δὲν ὑπάρχει τώρα, τότε φθάνω στὴν τελεία του ἀρνησι, δηλαδὴ δηλώνω τὴν ἀνυπαρξία τοῦ πράγματος, ὅπως προηγουμένως μὲ τὸ χαρτί. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὑποθετικῶς ἀρνηθῶ τὴν ὑπαρξία ἐνὸς πράγματος τότε φθάνω εἰς τὴν ἀνυπαρξία ἡ εἰς τὸ μηδέν· δὲν μπορῶ δηλαδὴ νὰ δμιλήσω γιὰ μιὰ ἀρνητικὴν ὑπαρξία. Κάτι ποὺ ὑπάρχει, ὑπάρχει μονάχα θετικῶς. Τὸ ἀντίθετό του εἶναι τὸ μηδέν. Ἔνα πρᾶγμα ὅταν δὲν ὑπάρχει δίνει τὴν θέσιν του στὸ μηδέν. Αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὰ πράγματα, ὅταν δηλαδὴ αἴρω τὴν πραγματικότητα νὰ θέτω τὴν ἀνυπαρξία, ἐνῶ μὲ τὴν ἀρνησι τῶν ἀξιῶν συμβαίνει καὶ κάτι ἄλλο. Λέγω δὲ καὶ κάτι ἄλλο διότι συμβαίνει καὶ τὸ πρῶτο· μπορεῖ ἐπίσης ἀμα ἀρνηθῶ ἐντελῶς τῆς ἀξίας.

νὰ θέσω τὴν ἀνυπαρξία, νὰ φθάσω δηλαδὴ εἰς τὸ μηδέν. Ἐλλὰ αὐτὸ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασίαν εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἀρνησι τῆς ἀξίας μποροῦμε νὰ κρίνωμε ὅν κάτι εἶναι ή δὲν εἶναι ἀξία, διότι τὸ ἀντίθετο τῆς ἀξίας δὲν εἶναι μονάχα η ἀνυπαρξία, ὅπως τὸ ἀντίθετο ἐνὸς πράγματος, ἀλλὰ εἶναι η ἀρνητική ἀξία, ἐνῶ ἔνα πρᾶγμα, ἔνα αἰσθητὸ ἀντικείμενο, δὲν ἔχει ἀρνητική ὑπαρξία. Τὸ κακὸ π.χ. εἶναι κάτι ἀρνητικὸ καὶ τὸν ἀρνητικόν του αὐτὸν χαρακτηρίζει δὲν τὸν ἐννοοῦμε ἐν σχέσει μὲ τὰ ὅντα ποὺ ὑπάρχουν, μὲ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸν κρίνομε ἐν σχέσει μὲ τὴς ἀξίες ποὺ δυμίζουν τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κακὸ εἶναι ἀρνητική ἀξία ἐν σχέσει μὲ τὴν θετική ἀξία, μὲ τὸ καλό. Τὸ ίδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἀληθινό. Τὸ ἀντίθετο τοῦ ἀληθινοῦ δὲν εἶναι τὸ μηδέν, ἀλλὰ τὸ ψεύτικο, ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετο τοῦ ὠραίου τὸ ἀσχημό. Ἡ ἀντίθεσις μᾶς ἀληθινῆς κρίσεως εἶναι η ψευδής κρίσις, η ὅποια ἔχει ἀρνητικήν ἀξία, γιατὶ ὅλοι ἐννοοῦμε ὅτι εἶναι ψευδής, ὅτι ἀντίκειται δηλ. εἰς τὴν ἀληθινή. "Οτι ἔχει ἀξία ἀρνητική αὐτὸ καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὅλοι μας τὴν καταπολεμοῦμε καὶ τὴν ἀντιρύζομε μὲ ἐνδιαφέρον. Ἐπίσης τὸ ἀντίθετο τῆς νοημοσύνης, η ἀνοησία, δὲν εἶναι κάτι ποὺ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ κάτι ποὺ ἀντιτίθεται, ἀντίκειται στὴν νοημοσύνη. "Ωστε βλέπομε ὅτι ὑπάρχουν ἀρνητικές ἀξίες, καὶ ὅτι τὸ λογικὸ μέσον τῆς ἀρνήσεως μᾶς βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ χωρίσωμε τὰ ἀπλῶς ὑπάρχοντα ἀπὸ τὰ ισχύοντα η τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἀξίες.

"Οταν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀπλὰ πράγματα η ἀρνησίς των μᾶς φέρνει εἰς τὴν ἀνυπαρξία, εἰς τὸ μηδέν, ἐνῶ ὅταν πρόκειται γιὰ ἀξίες η ἀρνησίς των μᾶς ὅδηγει εἰς τῆς ἀρνητικές ἀξίες. "Οταν εἴπω ὅτι ὁ ἀνθρωπος αὐτὸς δὲν πράττει ἥθικά, τότε ἐννοῶ ὅτι η πρᾶξις του δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀξίωσι τῶν θετικῶν ἥθικῶν ἀξιῶν. Ἡ ἀρνητική του ὅμως αὐτὴ πρᾶξις ἔχει κάποιο νόημα, κάποια σημασία η γενικὰ ἔχει ἀρνητικήν ἀξία ἐναντίον τῆς ὅποιας στρεφόμεθα καὶ τὴν ὅποιαν ἀποκρούομεν.

Τὸ κριτήριον αὐτὸ τῆς ἀξίας, η ἀρνησίς, ὅταν τὸ ἐφαρμόζω εἰς τὴν ἐπιστημονική, εἰς τὴν καθαρῶς θεωρητική ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ὅδηγει η εἰς τὸ μηδὲν η εἰς τὴν ἀρνητική ἀξία καὶ αὐτὸ εἶναι ἔκεινο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐνῶ δηλαδὴ η θετική ἀξία εἰς

τὴν θεωρητικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀντιπροσωπεύει πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, ἢ ἀρνητικὴν ἀξίαν εἶναι πάντοτε τὸ ψεῦδος. "Ἄν ἡ ἀλήθεια ἦταν κάτι αἰσθητό, ἂν τὸ περιεχόμενο μιᾶς ἐπιστημονικῆς χρίσεως ἦταν κάτι ποὺ ὑπάρχει κατὰ τὸν ἕδιο τρόπο κατὰ τὸν δποῖον ὑπάρχοντα καὶ τὰ πράγματα ποὺ βλέπομε καὶ αἰσθανόμεθα, τότε δὲν θὰ μπορούσαμε πιὰ νὰ δικιλήσωμε περὶ ψεύδους ἢ περὶ ἀναλήθειας, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσωμε κάτι ὡς ψεύτικο, διότι, ὅπως εἴδαμε προηγουμένως, ἢ ἀρνησις τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων μᾶς δύναται στὴν ἀνυπαρξία, εἰς τὸ μηδέν, ἐνῶ τὸ ψεῦδος κάθε ἄλλο εἴται παρὰ μηδέν. "Ἡ ἀναλήθεια εἶναι δηλαδὴ μία ἀρνητικὴ ἀξία καὶ γ' αὐτὸ μᾶς θίγει καὶ τὴν ἀντιμετωπίζομε διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἀνύπαρκτα πράγματα.

"Ωστε ἔκεινο ποὺ προσδίδει ἀξία στὴν σκέψι μας εἶναι πάντοτε κάτι ἰδεατό, τὸ δποῖον ἂν μὲν εἶναι θετικό, ἂν δηλαδὴ συμφωνῇ μὲ τοὺς λογικοὺς νόμους εἶναι ἀληθινό, ἂν δύμως εἶναι ἀρνητικό, ἀντίκειται δηλαδὴ στὴν φύσι τῶν λογικῶν νόμων, εἶναι ψεύτικο. Καὶ εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν δεύτερην περίπτωσιν ἀντικρύζομε κάτι, καὶ τὸ κάτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς σκέψεώς μας, τὸ δποῖον στὴν θεωρητικὴν ζωὴν, στὴν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, παρουσιάζεται ὡς κάτι αὐθυπόστατο, διότι καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀναλήθεια μποροῦν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ποὺ τὰ σκέπτεται, δηλαδὴ ἔχουν ἴσχυν ἀντικειμενικήν. Χωρὶς ἔνα τέτοιο ἀντικείμενο, χωρὶς τὴν διάκρισι αὐτὴ τῆς ἀληθείας ἀπὸ τὴν ἀναλήθεια, καὶ χωρὶς τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τῶν δύο, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἐπιστήμη, λέγω καὶ τῶν δύο διότι καὶ ἡ ἀναλήθεια ἴσχύει, ἀδιάφορο ἂν δὲν πρέπει νὰ ἴσχύῃ ἢ ἂν πρέπει νὰ ὑπερισχύῃ ἡ ἀλήθεια.

Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ τῆς ἴσχύος τοῦ ἀρνητικοῦ φαίνεται καθαρότερα στὴν ἡθικὴ πρᾶξι τοῦ ἀνθρώπου. "Οταν μιὰ πρᾶξις δὲν συμφωνῇ μὲ τὸν ἡθικὸ νόμο, δὲν συμφωνῇ δηλαδὴ μὲ τὴν θετικὴ ἡθικὴ ἀξία, τότε δύοι μας ἀντιτασσόμεθα μὲ πάθος ἐναντίον της, διότι ἀκριβῶς ἔχει μιὰ κακὴ σημασία, διότι ἔχει μιὰ ἀρνητικὴν ἴσχυν. "Οταν μιὰ δικτατορικὴ κυβέρνησις ἐπιβάλλει βιαίως ἔνα νόμο ὃ δποῖος παραβιάζει τὴν ἐλευθερία τῶν πολιτῶν, ὃ νόμος αὐτὸς βλάπτει, διότι ἴσχύει, ἥτοι διότι ἡ ἀξία τὴν δποίαν ἔχει εἶναι ἀρνητική. "Ἐνα κακὸ

ἐκπαιδευτικὸ σύστημα βλάπτει διότι ἀκριβῶς ἴσχύει. "Ωστε καὶ τὸ ἀρνητικὸν ἔχει ἴσχύν, δὲν εἶναι δηλαδὴ οὔτε πρᾶγμα, οὔτε πάλι ἀνήκει στὴν ἀνυπαρξία.

"Η ἀξία λοιπὸν εἶναι ἔκεινο ποὺ διέπει εἴτε τὴν σκέψι εἴτε τὴν πρᾶξι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνθρωπος κινεῖται μεταξὺ ἀρνητικοῦ καὶ θετικοῦ ἀντικρύσματος τῆς ζωῆς, γι' αὐτὸ λέμε ὅτι οἱ ἀξίες ποὺ διέπουν τὴν ζωὴ του εἶναι θετικὲς καὶ ἀρνητικές.

Αὐτὸ δῆμος δὲν θὰ εἰπῇ ὅτι καὶ πρέπει τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ τὴν διέπουν καὶ ἀρνητικὲς ἀξίες, τούναντίον ὁ φιλοσοφικὸς αὐτὸς ξεχωρισμὸς τοῦ ἀρνητικοῦ ἀπὸ τοῦ θετικοῦ σκοπὸν ἔχει νὰ δεῖξῃ ὅτι μόνον ἡ θετικὴ ἀξία πρέπει νὰ διέπῃ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. "Η ἀξίωσις ἄλλως τε αὐτὴ ἐνυπάρχει εἰς τὰ θετικὰ αἰτήματα, εἰς τὴς θετικὲς ἀξίες. Εἰς τὴν ἡθικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τὸ αἴτημα τὸ ἡθικό, τὸ κατηγορηματικὸ πρόσταγμα, δὲν εἶναι ἀρνητικό, ἀλλὰ θετικό. Τὸ αἴτημα λέγει «πράττε κατὰ τρόπον κατὰ τὸν ὅποιον θὰ ἥθελες νὰ πράττουν καὶ οἱ ἄλλοι γιὰ σένα», τὸ δὲ αἴτημα εἰς τὴν θεωρητικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ζητῇ κανεὶς πάντοτε τὴν ἀλήθεια καὶ ὅχι τὴν ἀναλήθεια, ἡ πάλη δῆμος τῆς ζωῆς γίνεται μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ.

"Ο χωρισμὸς αὐτὸς διέπει τὴν ζωὴ εἰς ὅλες της τὴς ἔκδηλώσεις, γιατὶ τὸ θετικὸ καὶ τὸ ἀρνητικὸ ὑπάρχει καὶ στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν ἡθικὴ καὶ στὴν τέχνη, γενικῶς δὲ μ' αὐτὸν συνειδητοποιεῖται ἡ ζωὴ. "Αν δὲ ἡ ζωὴ ἥταν ἀπλῶς φυσική, δηλαδὴ ἂν δὲν ἥταν ιστορική, ὁ χωρισμὸς αὐτὸς τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἡ καλλίτερα δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε ἀρνητικό, οὔτε θετικό. Οἱ πρωτόκλαστοι στὸν παράδεισο δὲν ἔχουν τὴν γνῶσι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ δὲν ἔχουν διόλου γνῶσι, γιατὶ τὸ καλὸ ποτὲ δὲν χωρίζεται ἀπὸ κακό. "Οταν δῆμος κανεὶς δὲν γνωρίζῃ οὔτε τὸ ἔνα οὔτε τὸ ἄλλο τότε εἶναι ἀπλῆ φύσις ἡ φυτοζωεῖ. "Ωστε ἡ πτῶσις ἀπὸ τὴν φυσικὴ κατάστασι στὴν ιστορικὴ γεννάει τὴν γνῶσι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ γεννάει τὸν ἀνθρωπο καὶ γενικῶς τὸ πρόβλημα τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς. "Η συστηματικὴ κατανόησις καὶ ἡ καθολικὴ ἐρμηνεία τοῦ διχασμοῦ αὐτοῦ καθὼς καὶ τῶν ἀξιῶν ποὺ διέπουν καὶ ἔντείνουν τὸν διχασμὸν αὐτὸν

ἀποτελεῖ ἔργον τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ τῆς θρησκείας τὸ ἔργον εἶναι νὰ ἀρῃ τὸν διχασμὸν αὐτὸν καὶ γι' αὐτὸν κατὰ βάθος κάθε ὑψηλὴ θρησκεία συγχωρεῖ τὸ κακό.

Εἰς τὴν κατανόησιν αὐτὴν προχωρεῖ ἡ φιλοσοφία ὅχι, ὅπως νομίζουν πολλοί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πραγματική, πρὸς τὴν ἴστορική ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀφοῦ στηριχθῇ στὴς ἀξίες ποὺ καλλιεργοῦνται ἀπὸ τὴν ἴστορια. Ἀπὸ αὐτὲς ἔκειναί εἰναι καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις. Οἱ ἴστορικὲς ἀξίες, δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἡθική, ἡ τέχνη καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ θρησκεία, αὐτὸν εἶναι τὸ πνευματικὸν ὑλικὸν ἀπὸ τὸ ὅποιον ἔκειναί είναι ἡ φιλοσοφία. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ζητεῖ ἡ φιλοσοφία εἶναι νὰ κρίνῃ καὶ νὰ καθορίσῃ τὴς ἀξίας αὐτὲς ὅχι κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ἐγεννήθηκαν ἴστορικῶς, (αὐτὸν κάνουν ἡ ἴστορικὲς ἐπιστῆμες, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ ψυχολογία), ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπεριστορικὴ σημασία ποὺ μπορεῖ νάχουν οἱ ἀξίες αὐτές. Ἡ φιλοσοφία π. χ. δὲν ἔξετάζει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὅποιον ἀγεπτύχθη ἴστορικῶς ἡ ἡθικὴ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε ἔνδιαφέρεται γιὰ τὴς διάφορες ἡθικὲς ἀντιλήψεις ποὺ ἔτυχε νάχουν οἱ ἀνθρώποι στὴς διάφορες ἴστορικὲς ἐποχές, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἔννοια τῆς ἡθικῆς ἀξίας γενικῶς, ἡ ὅποια προσλαμβάνει μορφὴν ἀπολύτου προστάγματος τὸ ὅποιον, ἀν καὶ ἔρχεται εἰς ἀντίφασι μὲ τὴν ἴστορικὴ ζωὴ, ἐν τούτοις ἀποβαίνει τὸ κριτήριον ἔκεινο μὲ τὸ ὅποιον κρίνομε κάθε ἡθικὴν ἐκδήλωσι τῆς ζωῆς. Τὸ αἴτημα αὐτὸν ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν συνείδησι τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ καθαρὴ ἔννοια τῆς ἡθικῆς, ἡ ὅποια δὲν εἶναι ἐναὶ ἀπλὸ κατασκεύασμα, οὔτε ἀποτελεῖ ἴδιοτροπίαν, ἀλλὰ ἔχει ἀντικειμενικότητα ἡ καλλίτερα κῦρος ἀδιαφιλονείκητο, διότι ὁ νοῦς καταλήγει εἰς αὐτὴν μὲ ἀναγκαιότητα ἀναπόδραστη. Πῶς ἡ συνείδησις ἡ ὁ νοῦς καταλήγει εἰς τὸν ἡθικὸν νόμον ποὺ συνοψίζεται εἰς τὸ κατηγορηματικὸ πρόσταγμα ποὺ λέγει «πράττε κατὰ τρόπον τέτοιον ὅστε νὰ θέλῃς ὁ κανὼν τῆς πράξεώς σου νὰ γίνῃ γενικὸς νόμος», πῶς λέγω ἡ συνείδησις καταλήγει κατ' ἀνάγκην λογικήν, εἰς αὐτὸν τὸ κατηγορηματικὸ αἴτημα, αὐτὸν εἶναι ζήτημα τὸ ὅποιον ἡ βραχύτης τοῦ χρόνου δὲν μοῦ ἐπιτρέπῃ νὰ σᾶς ἀναπτύξω. Θὰ ἔπρεπε νὰ κάμω μιὰ σειρὰ σκέψεων γιὰ νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸ πρᾶγμα.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ μᾶς ἔνδιαφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι

ὅτι τὸ πρόσταγμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀνωτάτην ἡθικὴν ἀξίαν πρὸς τὴν ὅποιαν ὁ ἀνθρώπος πρέπει νὰ τείνῃ καὶ γιὰ τὴν πραγματοποίησι τῆς ὅποιας δουλεύει δλόκληρος ἢ ἴστορική ζωή, ἀδιάφορον ἀν πραγματοποιεῖται μονάχα σχετικῶς καὶ ὅχι ἀπολύτως. Ὅτι μιὰ ἀξία πραγματοποιεῖται μονάχα σχετικῶς αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀξία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπόλυτη. Τὸ ἐναντίον ἀκριβῶς σημαίνει, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀξία αὐτὴ εἶναι ἀπόλυτη, διότι καὶ τὸ σχετικὸ γιὰ νὰ τὸ ἔκτιμήσωμεν ως τοιοῦτο, τὸ δυνδέομε πάντοτε μὲ τὸ ἀπόλυτο.

Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία, μὲ τὴν ἀφορμὴ ποὺ τῆς δίνει ἡ σχετικὴ αὐτὴ πραγματοποίησις, ἀναπτύσσει τῆς ἔννοιες καὶ τῆς ἀξίες ποὺ διέπουν τὴν ζωή, κατὰ τὴν ἀπόλυτην αὐτῶν σημασία. Ὡς κατανόησις δὲ τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς ἡ φιλοσοφία δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ θέματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὰ ὅποια τώρα συγκαταλέγεται καὶ ἡ ψυχολογία, οὔτε ἔχει τὴν φιλοδοξία, ὅπως νομίζουν πολλοί, νὰ ξαναεξετάσῃ τὰ πράγματα ποὺ ἔξητασαν οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες, διότι ξέρει ὅτι αὐτὸ θὰ ἥταν ματαιοπονία, ἀλλὰ οὔτε εἶναι πάλι ἡ φιλοσοφία ἕνα συμπλήμα ἀπὸ διάφορες γνώσεις ἢ ἀπὸ τὰ γενικὰ πορίσματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν· τέτοιο πρᾶγμα ἀλλως τε ποτὲ δὲν ἔκανε ἡ φιλοσοφία, ἐκτὸς ἀν ἔννοη κανεὶς ως φιλοσοφία μερικὰ ἔγχειρίδια ὃπου εἶναι συναθροισμένα τὰ πορίσματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Καθὼς ἐπροσπάθησα νὰ δείξω μὲ τὴν ἀνάπτυξι μιᾶς καὶ μόνης ἔννοίας ἡ φιλοσοφία ἔχει ὅχι μόνον δικό της θέμα, ἀλλὰ καὶ δικό της τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι. Εἶναι ἔνα ἰδιαίτερο ἀντίκρυσμα τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀξιῶν ποὺ διέπουν τὴν ζωή. Τῆς ἀξίες αὐτὲς ἢ τῆς ἰδέες ποὺ διέπουν τὴν ἐπιστημονική, τὴν ἡθική, τὴν καλλιτεχνική καὶ γενικῶς τὴν ἴστορική τοῦ ἀνθρώπου ζωή, δηλαδὴ τῆς ἀξίες καὶ τῆς ἰδέες τοῦ πολιτισμοῦ ζητεῖ νὰ ἔννοήσῃ ἡ φιλοσοφία.

Μὲ ἀλλα λόγια ἡ φιλοσοφία δίδει λόγον ὅχι γιὰ τὰ γεγονότα, αὐτὸ τὸ κάνονυ οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες, ἀλλὰ γιὰ τῆς ἀξίες ποὺ διέπουν τὰ γεγονότα. Πράττει δὲ τοῦτο ὅχι αὐθαίρετα, ἀλλὰ στηριζόμενη στοὺς αἰωνίους νόμους τοῦ νοῦ, τοὺς ὅποιους ἀνακαλύπτει στὴν δρᾶσι καὶ στὴν ἔκτέλεσι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ τοὺς ἔννοήσῃ χωριστὰ δηλαδὴ ως ἀξίες ἢ ως ἰδέες.